Kalousek, František

Velkomoravské hradisko ve Znojmě-Hradišti na Moravě

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. C, Řada historická. 1955, vol. 4, iss. C2, pp. [9]-30

Stable URL (handle): https://hdl.handle.net/11222.digilib/102402
Access Date: 29. 11. 2024
Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

MUNI ARTS Masarykova univerzita Filozofická fakulta

Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University
digilib.phil.muni.cz

FRANTIŠEK KALOUSEK

VELKOMORAVSKÉ HRADISKO VE ZNOJMĚ-HRADIŠTI NA MORAVĚ

Úkolem této stati, která je částečným výtahem přednášky proslovené na II. vědecké konferenci university v Brně (1955), je podat některé významnější výsledky archeologického výzkumu staroslovanského hradiska ve Znojmě-Hradišti, konaného v letech 1949—1954 ústavem pro prehistorii filosofické fakulty university v Brně. Chce zároveň ukázat na důležitost výzkumu tohoto hradiska, který v souvislosti s komplexním výzkumem slovanského osídlení Znojemska může při nedostatku písemných pramenů přispět k poznání našich nejstarších národních dějin, zejména života našich slovanských předků v období rozpadu rodové společnosti a vzniku feudální společnosti a nejstaršího státu na našem území, říše Velkomoravské. Nejednou bylo zdůrazňováno, že probádání staroslovanského osídlení našich zemí patří k nejdůležitějším úkolům naší archeologie, přesto však hradisko ve Znojmě-Hradišti spolu s hradiskem Staré Zámky u Líšně patří na Moravě dosud k jediným velkomoravským výšinným hradiskům, na nichž je prováděn soustavný archeologický výzkum.

Staroslovanské výšinné hradisko ve Znojmě-Hradišti (tab. I) leží přímo proti znojemskému hradu (obr. 2) na mohutném skalním ostrohu, zvaném Hradiště,[1] na levém břehu řeky Dyje mezi jejími přítoky, potokem Granica a Pivovarským potokem (mapka na obr. 1).

Původní staroslovanské hradisko zaujímalo prostor nynější osady Hradiště[2] s chrámem sv. Hypolita, s proboštstvím křižovníků s červenou hvězdou, se státním statkem a se zahradami, vinohrady a poli. Osada Hradiště je dnes součást města Znojma, ale s ním přímo nesouvisí. Leží necelý kilometr od Znojma, od něhož je odděluje hluboké zalesněné údolí potoka Granica, romanticky rozervané. Již samo označení Hradiště, které se od prvních dochovaných písemných zpráv[3] udrželo až dodnes, ukazuje na funkci a charakter této lokality: na opevněné, ohrazené sídliště.

Hradištská ostrožna má 332 m nadmořské výšky a je v relativní výšce 115 m nad hladinou řeky Dyje. Je jeden z posledních výběžků Českomoravské vysočiny, zasahujících do Dyjsko-svrateckého úvalu. Regionálně po geologické stránce náleží dyjskému podílu moravika. Petrograficky je ostrožna budována dyjskou žulovitou rulou. Tento skalní podklad, který vychází na četných místech na den, je kryt eluviem matečné horniny, eluviálními hlínami, svahovými ssutěmi i hlínami a zbytky neogenních náplavů (štěrky, písky, jemné slíny a jíly), které v období třetihorních mořských transgresí vyplnily stará údolí peneplenu a jeho sníženiny.[4]

Ostrožna má přibližně tvar trojúhelníka a byla vytvořena etapovitým postneogenním zařezáváním řeky Dyje a jejích již uvedených přítoků. Jejich vody vyryly hluboká údolí se strmými neschůdnými skalnatými svahy a místy téměř kolmými skalisky. Severovýchodní, východní a jihovýchodní

Obr. 1. Znojmo-Hradiště.
Рис. 1. Зноймо-Градище.

stranu ostrožny tvoří zářez potoka Granica, jižní stranu zářez řeky Dyje a západní stranu zprvu mělké, dále však ostře zahloubené údolí Pivovarského potoka. Jen na severozápad je ostrožna otevřena, rozšiřuje se a bez přerušení povlovně stoupá v parovinu Českomoravské vysočiny, k níž patří. Tak v průběhu dlouhých věků byl vytvořen tento malebný ostroh, nepřístupný ze tří stran, obdařený přírodou všemi obrannými výhodami, jakož i krásou romantických, takřka horských scenerií.

Strategický význam hradiska byl zvyšován i tím, že leží v místě, odkud se úzké údolí řeky Dyje rozvírá do Dyjsko-svrateckého úvalu, kudy procházely a křižovaly se přírodně podmíněné cesty do střední Moravy, do jihočeských kotlin a jižním směrem do Vídeňské pánve. Možnost spojení k jihu byla usnadněna tím, že Dyji bylo možno v blízkosti hradiska snadno na několika místech přebrodit. Dominující poloha hradiska nad okolím poskytovala mu možnost kontrolovat téměř na všechny strany rozsáhlé území, zejména též území směrem do Rakous.

K významu hradiska, zejména po stránce hospodářské, přispívalo i to, že leží na místech, kde se stýkají dva geografické celky, Českomoravská vysočina a Dyjsko-svratecký úval, které se od sebe liší jak geologickým složením a půdními poměry, tak i poměry hydrologickými, klimatickými

Obr. 2. Poloha Hradiště vzhledem k znojemskému hradu.
Рис. 2.: Положение городища и зноемского кремля.
Abb. 2. Die Lage der Burgwallanlage und der Burg von Znojmo.

i vegetačním krytem a mimo to v souvislosti s rozdílnými přírodními podmínkami — i rozdílným hospodařením. Hradisko mohlo být zprostředkovatelem při výměně produktů získaných tímto rozdílným hospodařením.

Kromě všech uvedených příznivých podmínek, vhodných a nutných pro vybudování výšinného hradiska, rozhodovalo jistě i to, že hradištská ostrožna je kryta poměrně rozsáhlou plošinou, jejíž rovný povrch nápadně kontrastuje s nepřístupnými svahy ostrohu. Tato plošina má tvar nepravidelné osmičky, omezené zhruba vrstevnicí 320 m a protažené ve směru ZSZ—VJV. Na severozápad směrem do otevřené krajiny k dnešnímu hřbitovu se plošina ostrožny zužuje, nepatrně zvyšuje a má ráz plochého hřbetu se sklony na obě strany. Zvýšení terénu je nejvíce patrné za hřbitovem, který je zřízen přímo na vnějším valu, který v těchto místech uzavíral hradisko a chránil je proti otevřené krajině.[5]

Na Hradiště (Pöltenberg) jako na prastarou pevnost s hradem (Schloss) upozornil již r. 1794 F. J. Schwoy. Ku podivu správně usoudil, že již dlouho před vznikem města Znojma a znojemského hradu stál na Pöltenbergu hrad.[6] Též G. Wolny považuje — ovšem bez dokladů — za jisté, že zde již v pravěku stál knížecí hrad.[7]

Z archeologů si »Hradiště nad Znojmem« nejprve povšiml notář J. Palliardi, který tu zejména v 90. letech minulého století konal první archeologické výzkumy. Jemu patří zásluha, že po prvé archeologicky ověřil, že hradištský ostroh byl opevněn vnějším a vnitřním náspem, čímž bylo hradisko rozděleno ve dvě části. Dále zjistil, že »zevnitřní« (vnější) val obsahoval jen střepy mladšího rázu (Burgwalltypus), t. j. hradištní, slovanské. Při prokopávání vnitřního valu však shledal na několika místech, že spodní část náspu vykazuje střepiny pouze starší, kdežto hořejší část valu, později přisypaná, obsahuje střepiny na kruhu dělané s vlnicemi. Zde objevil též hrnčířskou pec.[8] To je vcelku vše podstatné, co je možno zjistit z velmi kusých a neurčitých zpráv Palliardiho. Zajímavé je, že pozornosti Palliardiho unikly při výzkumu vnějšího valu i pozůstatky dřevěných konstrukcí. Na hradisku zachránil Palliardi též řadu nálezů neolitických, halštatských a u sýpky prokopal žárové hroby z »doby stěhování národů«.[10]

Po Palliardim byl zájem o toto významné hradisko celkem nepatrný. Jen náhodně byly tu zachraňovány archeologické nálezy Fr. Vildomcem, J. Weidenthalerem, A. Hudcem a j. I. L. Červinka, své doby nejlepší znatel moravských slovanských hradišť, věnoval »Hradišti nad Znojmem« jen krátkou zprávu, v níž v podstatě shrnul to, co bylo již dříve známo ze zpráv Palliardiho. Po prvé označil hradisko jako velkomoravské.[11] Též J. Poulík, přestože uznává velký význam »hradiska sv. Hypolita«, věnuje mu ve své knížce »Jižní Morava, země dávných Slovanů« jen kratičký popis.[12]

Tento přehled výzkumů staroslovanského hradiska ve Znojmě-Hradišti jen dosvědčuje skutečnost, že naše archeologie věnovala za první republiky výzkumu staroslovanského období jen malou pozornost. Přitom je třeba mít na paměti, že toto hradisko patřilo k nejznámějším a k »nejlépe probádaným« staroslovanským hradiskům na Moravě.

Teprve po osvobození od r. 1945 a hlavně od r. 1948, kdy se začala celostátně organisovat archeologická výzkumná činnost a kdy díky pochopení naší vlády byly získány potřebné prostředky pro archeologické systematické výzkumy, bylo Hradiště zařazeno nejdříve do výzkumného plánu Sboru pro výzkum staroslovanských hradišť, po zániku této instituce do celostátního plánu Státního archeologického ústavu a od r. 1954 též do vědecko-výzkumných plánů ministerstva školství. Vedení výzkumu se ujal prof. dr. Fr. Kalousek. Jeho nejbližšími spolupracovníky byli odb. asistenti K. Boudný a J. Sýkora a od r. 1954 dr. R. Pernička.

S výzkumem bylo započato r. 1949 zprvu archeologickou expedicí pravěkého oddělení historického semináře pedagogické fakulty v Brně a od r. 1954 expedicí prehistorického ústavu filosofické fakulty v Brně. Byl to u nás první pokus o vytvoření archeologické expedice, vybavené vším nezbytným pro vědecký výzkum. Expedice je po čas terénního výzkumu umístěna přímo na Hradišti v budově proboštství, kde péčí Jihomoravského musea ve Znojmě se začíná zřizovat stálá archeologická výzkumná stanice. Na pracích expedice se od r. 1954 stále významněji podílí Jihomoravské museum ve Znojmě (řed. A. Hudec). Předností expedice bylo to, že nepra-

covala při terénních pracích s příležitostnými dělníky, nýbrž s vysokoškolskými posluchači pedagogické fakulty, kteří byli pro tuto výzkumnou práci náležitě instruováni. Od r. 1954 pracují na výzkumu výhradně posluchači archeologie filosofické fakulty v Brně. Tím vším jsou pro výzkum vytvářeny mimořádně příznivé podmínky, které přispívají k stálému zlepšování vědeckých výzkumných method a vědecké dokumentace výzkumu. Materiál získaný výzkumem je po celý rok zpracováván v prehistorickém ústavě rovněž za účasti všech posluchačů (v laboratorních cvičeních, vědeckých kroužcích a pod.), kteří se takto po celý rok zúčastňují na pracích, jež budou jejich příštím povoláním. S expedicí pracují společně odborníci i z jiných brněnských vysokých škol a ústavů (vysoká škola stavitelství — ústav pozemního stavitelství, geologický ústav a anthropologický ústav přírodovědecké fakulty, vyšší škola pedagogická, Moravské museum a j.).

Expedice pracovala na hradisku ve čtyřech prázdninových obdobích (1949, 1950, 1951, 1954), a to celkem na 19 úsecích v různých částech hradiska. Probádaná plocha hradiska je zatím vzhledem k jeho rozloze celkem malá. (Plocha hradiska měří asi 200 000 m², prozkoumáno bylo dosud asi 1000 m².) Přesto však byla získána řada nových cenných, mnohdy pozoruhodných poznatků, na jejichž základě je možno s přihlédnutím k starším výzkumům a k ostatním nálezům podat též první ucelenější obraz pravěkého a raněhistorického, především staroslovanského osídlení hradiska.[13]

O předslovanském osídlení hradiska můžeme si zatím učinit jen velmi kusý a neurčitý obraz. Již z mladšího paleolitu je z hradiska uváděn náhodný nález bíle patinované čepelky aurignacké,[14] která však nemusí být dokladem toho, že na hradisku — byť i krátce — pobývali aurignačtí lovci mamutů.[15] Bezpečněji je doloženo osídlení hradiska v neolitu náhodnými ojedinělými nálezy kamenných nástrojů hlazených a vrtaných, pazourkovou industrií a nálezy střepů, zatím z moravské malované a tak zvané jevišovické kultury.[16] Sídelní neolitické objekty ani hroby se zatím nepodařilo zjistit. Od konce neolitu až do doby halštatské není dokladů, že by bylo hradisko osídleno. Nelákal tedy tento skalnatý ostroh k osídlení v době bronzové. Došlo-li k intensivnějšímu osídlení teprve v době halštatské lidem popelnicových polí, zejména pak v době hradištní Slovany, svědčí to jen o tom, že tento ostroh byl obojím lidem záměrně vyhledáván pro svoji význačnou strategickou obrannou polohu, tedy z toho důvodu, aby zde bylo vybudováno opevněné sídliště, hradisko, z něhož bylo možno ovládat kraj a jeho obyvatelstvo. Na intensivní osídlení ostrohu lidem popelnicových polí ukazují četné nálezy střepů halštatské keramiky a bronzových předmětů, zjištěné na různých místech hradiska, kulturní vrstvy často porušené pozdějším osídlením slovanským a též žárové pohřebiště, které jsme objevili r. 1950 na poli státního statku mezi hřbitovem a mariacelskou kaplí. Popelnice typu podolského jsou tu pravidlem zničeny při orání, jen výjimečně se najde zčásti uoraná anebo dokonce celá nádoba (tab. VII, 2). Lid popelnicových polí založil na ostrožně hradisko tím, že ostrožnu na místech, kde se zužovala, přepažil hradbou, valem. Později na tomto valu podle Palliardiho vybudovali Slované nový val. Toto dvojí budování valu bude nutno jednak znovu ověřit, jednak zpřesnit novým výzkumem na jižním úseku valu, kde je ještě poměrně dobře zachován.

Bylo-li již v této době hradisko opevněno a na ostatních stranách, chráněných prudkými svahy, nelze zatím říci. Jisté je však to, že toto halštatské hradisko bylo značně menší než pozdější slovanské. Ani rozsahem, ani intensitou osídlení se nevyrovnalo jiným známým halštatským hradiskům v kraji, na příklad hradisku u Plavče, zbudovanému na ostrohu při stoku řeky Jevišovky s Mašůvským potokem, na němž jsme r. 1949 provedli zjišťovací průzkum.[18] Po zániku hradiska anebo po jeho opuštění lidem popelnicových polí zůstal hradištní ostroh pravděpodobně po delší dobu neosídlen. Teprve v době císařství římského došlo opět k jeho dočasnému osídlení, jak na to ukazují celkem řídké, porůznu nalézané střepy tak zvané římsko-barbarské keramiky a 5 žárových hrobů, které J. Palliardi vykopal za sýpkou nynějšího státního statku v Hradišti. V hrobech byly popelnice s přepálenými lidskými kostmi, část přepáleného kostěného kroužku, zlomky železného předmětu (nožík), kostěného kroužku a zdobeného kostěného předmětu.[19] Tyto hroby jsou nejčastěji označovány jako germánské.[20] Nic nenasvědčuje tomu, že by v té době měla hradištská osada významnější úlohu v historii kraje. Spíše můžeme předpokládat, že toto osídlení bylo jen nevelké a poměrně krátké, takže před příchodem Slovanů byl hradištský ostroh již po delší dobu neosídlen.

Největšího významu nabylo Hradiště v období staroslovanském, v době říše Velkomoravské, kdy byl ostroh znovu opevněn a kdy bylo na něm vybudováno jedno z těch mohutných velkomoravských hradisek, které vzbuzovaly obdivnou pozornost německých kronikářů v době obranných hrdinských bojů Moravanů s Němci. Není pochyby o tom, že tehdy znojemsko-hradištské hradisko jakožto důležité opevněné středisko celého kraje mělo význačné místo v soustavě velkomoravského pásu opevnění, jimiž byla chráněna jižní hranice říše Velkomoravské, přírodně málo zabezpečená. Kromě toho střežilo hradisko důležité přechody přes řeku Dyji.

Kdy prvně Slované osídlili hradištský ostroh, nelze zatím bezpečně zjistit, avšak některé nálezy slovanské keramiky i kovových předmětů (na př. keszthelyské lité bronzové kování (tab. IX, 2), železná sekyra s tulejí (tab. VIII, 2 a j.) naznačují, že se tak mohlo stát už v 8. století. Řešení této otázky je ztěžováno nejen známou problematičností typologického datování slovanské keramiky i kovových předmětů, ale též tím, že výzkum vnitřního prostoru hradiska je dosud zcela v začátcích. Proto ani není možné rozhodnout, vznikla-li na ostrohu nejdříve nehrazená slovanská osada a teprve později opevněné hradisko, anebo bylo-li zde již od počátku budováno ihned hradisko. Není ani bez zajímavosti to, že si i zde, jako je tomu často i na jiných hradiscích, vybrali slovanští budovatelé hradiska místo, kde již předtím existovalo hradisko lidu popelnicových polí, ba že dokonce i zčásti využili tohoto staršího opevnění, je-li ovšem již vzpomenuté pozorování Palliardiho správné. Zde je třeba uvést důležité zjištění, které jsme učinili při výzkumu vnějšího valu v průkopu B, kde jsme těsně pod základem slovanské valové konstrukce našli v halštatské vrstvě střepy halštatských nádob. Nelze proto zatím, než bude pozorování Palliardiho ověřeno, vyloučit možnost, že vnitřní val byl postaven na halštatské kulturní vrstvě, nikoli na starém halštatském valu. Ať je tomu však jakkoli, lze soudit, že o tomto shodném výběru ostrohu pro hradisko rozhodoval výhradně jeho obranný a strategický charakter. Dosavadní výzkum velkomoravských hradisek naznačuje, že obyčejně nevyrůstaly ze starších ne-

opevněných osad jako jejich vývojové stadium. Soudím, že jsou jeden z důsledků třídní diferenciace, jakož i specifickým znakem a projevem narůstání třídních vztahů v slovanské společnosti v období, kdy rozklad slovanské rodové společnosti dospěl již tak daleko, že v ní již převažují třídní vztahy s rysy převážně feudálními, v nichž však nechybějí ani některé prvky, které známe z otrokářského zřízení.

Prvním úkolem našich výzkumných prací bylo pokusit se o zjištění rozsahu slovanského hradiska, systému jeho opevnění a jeho stavební techniky. Již předběžná ohledání terénu naznačovala, že to bude úkol velmi obtížný a složitý. Předpokládalo se, že pozdější trvalé osídlení Hradiště a velké úpravy terénu zničily již v podstatě objekty staroslovanského hradiska. Proto výsledky výzkumu byly jistým překvapením.

Ještě J. Palliardi a I. L. Červinka se domnívali, že slovanské hradisko bylo vybudováno tak, že na snadno přístupné a nechráněné západní straně byl ostroh přepažen dvěma paralelními příčnými valy, čímž byly celkem jednoduše vytvořeny dva opevněné prostory. Vhodně voleným systémem sond a plošnými odkryvy se nám však podařilo zjistit, že opevnění nebylo jen na straně severozápadní, ale i na těch stranách, kde bylo hradisko od přírody chráněno prudkými strmými svahy. V těchto místech však byly opevňovací valy různými úpravami terénu, zejména terasovitými, buď rozneseny anebo překryty, takže teprve výzkum, provedený na 11 místech valů, odhalil bezpečně jejich pozůstatky. Prozatím mohly být identifikovány asi dvě třetiny délky valů. Zbývající část opevnění — v terénu dnes pouhým okem nerozeznatelnou — bude snad možno zjistit teprve dalšími výzkumy. Zatím můžeme směr valu v těchto místech s větší nebo menší pravděpodobností jen předpokládat i po pečlivém studiu terénu.

Celkový půdorysný plán opevnění hradiska (mapka) se jeví jako dva velké k sobě přiléhající úhelníky (pětiúhelník a čtyřúhelník), oddělené od sebe vnitřním valem, čímž byly vytvořeny dva hradištní areály svou rozlohou přibližně stejné. Délka opevněné plochy je ve směru podélné osy ostrožny více než 500 m, největší šířka (při vnějším západním valu) asi 420 m. Opevňovací valy obmykají plochu asi 200 000 m², t. j. 20 ha. Je tedy hradisko ve Znojmě-Hradišti dosud největší a nejmohutnější velkomoravské výšinné hradisko vůbec.[21]

Obraz opevnění se jeví při podrobnějším popisu takto. Na severozápadě (u dnešního hřbitova), kde se plošina ostrohu vějířovitě rozvírá do paroviny, bylo vybudováno opevnění nejmohutněji v délce téměř půl km (460 m). Přístup na hradisko (předhradí) z této strany uzavíral od svahu nad Granickým údolím až k protějšímu svahu nad údolím Pivovarského potoku val s hlubokým vnějším příkopem. Tento val se netáhl v přímé linii, nýbrž asi v nejvyšším místě plošiny u hřbitova se lomil v tupém úhlu směrem z hradiska. To mělo pro obranu valu tu výhodu, že z brány, která byla v těchto místech, přehlédli obránci celkem snadno celou frontu vnějšího opevnění a mohli odtud dobře pozorovat, co se děje před hradbou i uvnitř hradiska. Vnější opevňovací val, začínající nad údolím granického potoka na tak zvaných »Švédských šancích«, je dnes v samém začátku zcela zničen státní silnicí ze Znojma. Nad silnicí pokračuje nahoru směrem ke hřbitovu jako mohutný násyp, dosahující ještě dnes až 5 m výšky; jeho šířka v základě je až 25 m (tab. II, 1). Tento úsek valu frontálně obrácený téměř k severu je 160 m dlouhý. Přetíná jej polní cesta a roz-

děluje ve dvě části, z nichž úsek mezi okresní silnicí a polní cestou je nejlépe zachovaná část valu na tomto hradisku vůbec. Tu je též dobře znatelný i vnější příkop, jehož pokračováním je hluboký ronový zářez ve svahu Granického údolí, přirozeně vytvořený proudy valící se vody za dešťů. Hřeben valu není zde rovný, nýbrž pravidelně zvlněn ve vzdálenosti 12—15 m s výškovým rozdílem asi 1¼ m. Toto baštovité zvlnění, jak ukázal průzkum (A, B), vzniklo mnohem později tím, že na destruovaném velkomoravském valu bylo za třicetileté války vybudováno narychlo opevnění, pravděpodobně pro děla. Toto novodobé opevnění valu, střežící zejména pohodlný vstup na Hradiště, provedl r. 1619 hrabě Jindřich Matyáš Thurn, který se tehdy zmocnil Znojma i Hradiště a na Hradišti se opevnil, neboť dobře poznal strategický význam Hradiště pro celé okolí.[22] Nad polní cestou až ke hřbitovu není již vnější val tak dobře zachován. V těchto místech však udivuje hloubka a mohutnost příkopu.

Dále od hřbitova je val již po celé délce roznesen a příkop zasypán. Nevelký hřbitov čtvercového půdorysu byl r. 1788 postaven na rozvezeném valu a tím teprve získána dostatečně mocná vrstva hlinité půdy pro hroby, neboť jinak na těchto místech se vytvořila jen poměrně slabá vrstva zeminy. Při kopání hrobů se na hřbitově často nacházejí předměty, které pocházejí z velkomoravského valu. Zachraňoval je tu již J. Palliardi. Na těchto místech byla též původní hlavní vstupní brána do velkomoravského hradiska. Nasvědčuje tomu nejen konfigurace terénu, ale i to, že se val v těchto místech zřetelně lomí, jak již bylo připomenuto. Rovněž stará, tak zvaná »Přemyslovská cesta« od Znojma směřuje z Granického údolí na tato místa.

Od hřbitova běží val směrem jižním po zvolna klesajícím, terasovitě upraveném svahu v trati »V sadech« do údolí Pivovarského potoka. Frontálně je tato část valu orientována téměř k západu a na terase, jdoucí po vrstevnici 311,65 m, ostře se stáčí téměř v pravém úhlu směrem východním. Tento úsek valu přes 280 m dlouhý je po celé délce až po ohyb nad »pivovarem« téměř k nerozeznání rozvezen anebo překryt terasovitými úpravami sadů a polí; vnější příkop je všude zavezen. Val i příkop byl po celé této délce přesně identifikován sondami, D a H a hlavně většími plošnými odkryvy u hřbitova na úseku C (tab. V), a v ohybu na úseku G (tab. II, 2). Terénními úpravami utrpěl tento val nejvíce v části nejvýše položené mezi hřbitovem a silnicí k Mašovicům na nynějším školním hřišti, kde byl téměř znivelisován, takže na místech, kudy probíhal, je znatelný jen mírným zvlněním terénu. Velkým plošným výzkumem (C) byly však odhaleny jeho základy s vzácně zachovanými dřevěnými srubovými konstrukcemi. Příkop byl na těchto místech vysekán do skalnatého podloží. Pod silnicí ubíhá val po okraji polí a zahrad, kde jeho někdejší existenci naznačuje dnes jen zvýšená mez, uzavírající terasovitě upravený svah, a končí na samém konci pole (k. č. 240) na uvedené již vrstevnici 311,65 m, kde se ohýbá — spíše lomí — směrem východním a tvoří jižní frontu opevněného předhradí.

Jižní val chránil předhradí od údolí Pivovarského potoku. Jde po vrstevnici 311,65 m a je překryt jižní terasou pole k. č. 240. Výzkumem byl tento val odhalen zatím v délce 120 m od uvedeného ohybu až k cestě vedoucí z údolí Pivovarského potoku na Hradiště. Touto jistě prastarou cestou, která nyní ústí do hradištské brány, byl poměrně pohodlný přístup na

hradisko od jihu. Za touto cestou pokračoval val bezpochyby dále v délce asi 130 m a navazoval na vnitřní val. Tento úsek valu nebyl výzkumem zatím ověřen. Celý jižní val předhradí měřil asi 250 m.

Opevnění předhradí od severovýchodu proti údolí Granici nepodařilo se

Obr. 3. Stěna srubové stavby vnějšího valu, úsek C.
Рис. 3.: Стена срубовой постройки внешнего вала, сектор C.
Abb. 3. Die in Blockverband ausgeführte Wand des äußeren Walles. Sektor C.

dosud zjistit, poněvadž místy, kde stávalo předpokládané opevnění, prochází dnes státní silnice, která se hluboko zařezává do terénu a zničila pravděpodobně téměř celý val v délce asi 200 m.

Mělo tedy opevněné předhradí, které se přimykalo na vlastní hradisko, v půdorysu tvar nepravidelného pětiúhelníka, jehož jednotlivé strany měřily: 300 m, 250 m, 280 m, 200 m a 160 m. Jeho plocha byla asi 10 ha.

Vlastní hradisko mělo asi tvar nepravidelného čtyřúhelníka a zaujímalo v podstatě centrální polohu ostrožny. Vnitřní val, paralelní s vnějším valem v průměrné vzdálenosti asi 250 m, uzavíral vlastní hradisko od severozápadu a zároveň je odděloval od předhradí. Vnitřní val je dnes mimo nepatrný úsek na jižním konci rozvezen a zastavěn. Severní úsek tohoto valu byl rozvážen v 90. letech minulého století. Při té příležitosti prováděl J. Palliardi jeho průzkum. Vnitřní val přepažoval ostroh v jeho zúžené části a probíhal ve směru severozápadní fronty budov státního statku asi od nynější kovárny přes hradištskou bránu a dále k jižnímu svahu ostrohu nad Dyjí, kde na něj v téměř pravém úhlu navazoval jižní val. Jedině za branou je vnitřní val asi v délce 100 m patrný a v délce asi 60 m je poměrně dobře zachován do výšky 3 m. Opírá se o něj v těchto místech z venku

zbytek staré hradební zdi, takže val tvořil jakýsi přirozený ochoz tohoto pozdějšího středověkého opevnění.

Na ostatních stranách je opevnění patrné jen v některých místech na severovýchodní straně na okraji svahu Granického údolí, kde se jeví více nebo méně zřetelně jako zvýšenina terasovitě ukončená. Tudy probíhá dnes novodobá zeď státního statku a proboštské zahrady, která byla, jak se zdá, postavena na rozrušeném valu. Dále je opevnění sledovatelné téměř až ke kostelu sv. Antonína jako terasovité ukončení zahrad. Předběžným sondážním výkopem (O, P, R) mohlo být zatím zjištěno jen tolik, že součástí opevnění na této straně byla mocná kamenná lícovaná zeď, postavená z velkých nepravidelných kamenných desek až metr dlouhých. U této zdi byly zjištěny pozůstatky dřevěných srubových staveb s poměrně dobře zachovalým dřevem, ohniště, četné střepy, zvířecí kosti a j. Destruovaná hradba a pozůstatky srubových staveb jsou zde 2 až 3 m pod novodobými navážkami a terenními úpravami, takže výzkum je tu značně obtížný.

Celkem nejasná je zatím situace na zbývajících dvou stranách vlastního hradiska (na jižní a východní straně). Pečlivým povrchovým průzkumem terénu nepodařilo se zatím v těchto místech vystopovat opevnění, poněvadž právě v této části hradiska byl původní terén po staletí upravován. Značná část tohoto prostoru je dnes zastavěna vesnicí Hradištěm a porušena terasovitými úpravami pro zahrady a vinice. Nepochybuji však o tom, že se soustavnými výkopy, které budou v těchto místech velmi obtížné, podaří dokreslit celkový půdorysný plán velkomoravského opevnění hradiska, přestože jsme zprvu o této možnosti dlouho pochybovali.

Našimi výzkumy byl tedy po prvé v podstatě zjištěn půdorysný plán velkomoravského opevnění. K závažnému zjištění patří jistě i to, že se ukázalo nesprávným tvrzení, jakoby opevňovací valy velkomoravských hradisek byly na půdorysu vždy tvarů okrouhlých a nikdy v úhlech ostře lomených.[23] O tvaru opevnění rozhodoval především terén a jeho přirozené obranné podmínky.

Při průzkumu valů nešlo jen o zjištění půdorysného plánu opevnění, ale především o určení původní konstrukce valů. I v tomto směru byl náš výzkum úspěšný, neboť po prvé byly získány bezpečné poznatky o konstrukci opevňovacích valů velkomoravského hradiska a cenné podrobnosti o tehdejší stavební technice. Při této příležitosti je třeba připomenout, že výzkum valů a zjišťování valových konstrukcí, zejména dřevěných, patří k velmi těžkým, obtížným a nákladným pracím při archeologickém výzkumu. Podařilo-li se objevit valové konstrukce někdy až do nejmenších detailů, bylo to nejen proto, že pracovníci expedice dovedli stále zlepšovat a zjemňovat výzkumné methody a najít speciální postup při preparování dřeva v těžkých půdních podmínkách, ale přispěla k tomu též šťastná okolnost, že půdní a jiné podmínky jsou zde pro uchování dřev neobyčejně příznivé. Suchou destilací jsou zuhelnatělé dřevěné konstrukce na mnohých místech tak dobře zachovány, že je možno sledovat velkomoravskou techniku opracování dřeva do takových podrobností jako dosud nikde jinde (obr. 4, 5; tab. VI, 1). Na dlabech je možno často rozeznat každý zásek sekyrou a na kuláčích zůstala mnohdy dobře zachována i kůra. Kolik nového přinesl hradištský výzkum vysvitne nejlépe z toho, když si připomeneme, že ještě I. L. Červinka viděl na velkomoravských valech prostě náspy nahozené z hlíny a kamením promísené, ba je dokonce ještě zá-

stáncem tak zvaných valů spečených. Píše o nich, že »hráze z kamení, písku a hlíny nahazované, prokládány byly dřevem a zapalovány; déle udržovaným ohněm, přikládáním dříví, tavily se kameny a písek, stékaly a slévaly se, a vznikaly t. zv. náspy spečené nebo „zámky skleněné" (Olomouc)«.[24] Theorie spečených náspů mohla vzniknout při tehdejší primitivnosti a nedokonalosti archeologických výzkumných method. Novější vý-

Obr. 4. Detail srubové stěny s kůly, úsek C.
Рис. 4.: Деталь срубовой стены с колами, сектор C.
Abb. 4. Teilansicht der in Blockverband ausgeführten Wand mit Pfosten, Sektor C.

zkumy a též výzkumy na Hradišti ukázaly, že tak zvané spečené náspy jsou ve skutečnosti obyčejně ssutiny spálených hradeb, jejichž základem byly mohutné dřevěné konstrukce, které byly vypáleny nejčastěji v boji o hradisko. Avšak již I. L. Červinka považuje za možné, že »mnohé náspy stavěny byly do dřevěných konstrukcí po způsobu galském«.[25] Ani rozsáhlý systematický výzkum velkomoravského hradiska Staré Zámky u Líšně, prováděný od r. 1948 Archeologickým ústavem ČSAV, nerozšířil podstatně naše znalosti o konstrukci velkomoravských valů.[26]

Všechny nové poznatky o konstrukci znojemsko-hradištského hradiska, jež zde mohu podat jen ve zkratce, byly získány téměř výhradně výzkumem vnějšího valu. Především je třeba uvést, že výzkum (A, B) na nejzachovalejší části valu prokázal dvě stavební fáze vnějšího valu, které se zřetelně od sebe odlišují jak stratigraficky, tak i konstrukčně. Spodní část je bezpečně pozůstatek velkomoravského valu, jehož destrukce bylo v době třicetileté války znovu použito k provisornímu opevnění Hradiště.

Fortifikační konstrukční systém velkomoravského valu byl značně složi-

tější, než se dosud předpokládalo. Novým poznatkem našeho výzkumu je i to, že nesloužil jen obranným účelům, ale byl též zároveň složitou soustavou obytných a jiných objektů.

V podstatě základem tohoto opevnění byl zvenku příkop a za ním mohutná hliněná hradba zpevněná a držená dřevěnou konstrukcí a kamením. K této hradbě přiléhaly srubové obytné objekty. Částečnou představu o sy-

Obr. 5. Detail srubové stěny z kuláčů, úsek C.
Рис. 5.: Деталь срубовой стены из колов, сектор C.
Abb. 5. Teilansicht der in Blockverband aus Rundhölzern ausgeführten Wand, Sektor C.

stému hradební konstrukce je možno si učinit ze schematické kresby zachycující důležitější výsledky výzkumu vnějšího valu do r. 1951 na úseku B (tab. IV). Kresba zachycuje jen nezhroucené části konstrukce komory přiléhající k hradbě a bezpečně zjištěnou dřevěnou konstrukci hliněné hradby, nikoliv mocné sesuvné vrstvy kuláčů a fošen na dně komory a pod sesuvem kamení. Též půdorys základu valu na úseku C vykazuje obdobnou konstrukci.

Příkop, chránící vnější val po celé jeho délce, byl klínovitý, při povrchu až 8 m široký a 3 m hluboký. Místy musil být pracně vysekán do skalnatého podloží. Za příkopem stála mohutná hliněná hradba. Nebyla postavena ihned při okraji příkopu, nýbrž poněkud dále, takže bylo před ní vytvořeno předvalí (berma), aby se hradba nesesouvala do příkopu. Hliněná hradba v šířce asi 3 m byla svázána a vyztužena dřevěnou konstrukcí z příčných a podélných kuláčů i svislých kůlů. Místy bylo zjištěno kamenné vyztužení. Výzkum na úseku G naznačuje, že tato dřevěná vazba byla v některých

místech zvenku zakončena dřevěnou stěnou. Mohutné sesuvy hlíny a kamení naznačují, že hradba dosahovala značné výšky a mohla být nahoře ukončena kamennou konstrukcí, jak tomu nasvědčuje množství rulových plochých kamenů, zjištěných hlavně při povrchu po obou svazích destrukčního trojúhelníku. Tato část opevnění není zatím v detailech zcela jasná, teprve výzkum provedený ve větších rozměrech může přinést nové podrobnosti ke konstrukci hradby.

Na hliněnou hradbu přiléhala a byla s ní svázána dřevěná srubová konstrukce, asi 3 m široká. Pro tuto srubovou stavbu bylo použito kuláčů o síle 12 až 20 cm z tvrdého dřeva (tab. VI, 1). Podélné stěny byly s příčnými stěnami (příčkami) vázány přeplátováním na polovinu kuláče se zhlavím (obr. 5). Kromě toho bylo též použito masivních kůlů (obr. 4). Tato srubová stavba nebyla vyplněna hlínou, jak na to ukazuje mocná vrstva spadených kuláčů a fošen na spodku srubů. Na tuto základní srubovou konstrukci navazovaly různé srubové přístavky. Fakt, že fošny nebyly nikde zjištěny přímo v konstrukci dřevěných stěn, nýbrž nalezeny vždy spadené na spodku komor, nasvědčuje tomu, že jich bylo použito na stropy a jak na to ukazuje i řada jiných dokladů, též na podlahy a j. V srubových objektech a v jejich blízkosti byly zjištěny nejrůznější předměty, především četné zlomky keramiky, dále zbytky hliněných pecí, ohnišť, mazanice, roztříštěné zvířecí kosti hlavně domácích zvířat, kulaté kameny ručních mlýnů, zbytky proutěné košatiny, různé předměty ze železa (nože, šipky, přezky, sekyra, srp, kování vědérek a j.), kostěné předměty (šidla, zlomek hřebenu, kroužky, korálek), železná struska, přepálená obilná zrna a proso,[27] skleněné korálky, přesleny a j. (Ukázky nalezených předmětů z doby velkomoravské i pozdější jsou na tab. VIII až XI.) V podstatě je to inventář, který nacházíme obvykle na slovanských sídlištích. Všechny uvedené doklady rovněž svědčí především o tom, že valové konstrukce nesloužily jen jako hradba, nýbrž že srubového prostoru, který se přimykal k hradbě, bylo využito nejrůznějším způsobem jako obytných a hospodářských objektů. S tímto důležitým zjištěním vyvstává řada závažných otázek, týkajících se života na hradisku po všech stránkách, zejména pak diferenciace obyvatel vlastního hradiska a předhradí a jejich hospodářského a společenského postavení.

K podrobnějšímu osvětlení této závažné otázky bude třeba provést nejen výzkum valu, ale i předhradí a vlastního hradiska v mnohem větším rozsahu, než tomu bylo dosud.

Různé předměty a hlavně keramika, zjištěná v samém základu konstrukce valu, hlásí se převážně do 9. stol., tedy do doby říše Velkomoravské. Vnější val sloužil jistě delší dobu svému účelu, neboť již nyní se ukazuje, že docházelo k přístavbám a snad i přestavbám hradebních objektů.

K destrukci velkomoravského valu, opevňujícího předhradí, nedošlo přirozeným způsobem, totiž postupným chátráním a sesouváním, nýbrž požárem, který zachvátil mocné dřevěné konstrukce, jak o tom svědčí shořelé a ohořelé části zhroucených dřevěných konstrukcí v koruně valu, silné popelovité vrstvy, do červena přepálená hlína a ožehnuté kameny. Zdá se téměř jisté, že tu nešlo o náhodný požár, nýbrž že hradba byla vypálena a rozkotána v boji, jak o tom svědčí stopy rozsáhlého požáru, zjištěného po celé délce vnějšího valu, a též železné šipky často ve valu nacházené. Že tedy došlo k přepadu nepřítelem, to by dotvrzovala též kostra ženy

(tab. VII, 1), jejíž nepřirozené uložení obličejem k zemi pod troskami valu dotvrzují, že tato žena zahynula při této katastrofě. Předměty zjištěné u této kostry [bronzová náušnice, skleněné korálky (tab. IX, 5, 7—9)] a jiné předměty nalezené přímo ve spálené vrstvě umožňují datovat zánik valu do konce 9. stol. nebo na počátek 10. století. Bylo-li tehdy vypáleno celé hradisko, nelze zatím bezpečně říci. Zdá se však, že ani ono neušlo osudu předhradí, neboť při povrchovém průzkumu vnitřního valu byla v jeho koruně zjištěna do červena přepálená hlína. Vypálený a pobořený velkomoravský val v předhradí nebyl již v původní formě obnoven. Zdá se, že více než půl tisíciletí zůstal v troskách, až teprve za třicetileté války Jindřich Matyáš Thurn vybudoval na něm opevnění pro svá děla.

Tato druhá, horní, již novověká fáze valu se odlišuje stratigraficky i architektonicky od valu velkomoravského. Toto druhé opevnění mohlo být sledováno zatím jen na kratičkém úseku valu (B). Základem konstrukce tohoto opevnění byly kamenné zdi a košatiny vyplněné pískem. Zdi byly postaveny z kamenů na sucho kladených. Toto provisorní opevnění, zbudované jen na velmi krátkou dobu, se záhy rozjíždělo a ploché kameny sjížděly po svažných plochách staršího valu, které z větší části pokryly až k patě destrukčního trojúhelníku a na vnější straně až do příkopu. Výzkum této fáze valu bude jistě zajímavým příspěvkem k poznání polní opevňovací techniky z doby třicetileté války.

Na vlastní ploše předhradí nebyl zatím kromě dvou orientačních kratších sond proveden výzkum. Četné nálezy — hlavně keramiky — objevené při různých pozemních pracích (při stavbě školy, při rytí silážních jam a pod.) však naznačují, že i uvnitř předhradí možno počítat s obytnými objekty z doby říše Velkomoravské.

Výzkum vlastního hradiska je teprve v samých počátcích. Jeho opevnění bylo jen zčásti identifikováno a o jeho konstrukci nevíme téměř nic. Především bude nutno ověřit Palliardiho dvě stavební fáze vnitřního valu a hlavně jejich konstrukci, o níž se zprávy a záznamy Palliardiho vůbec nezmiňují.

Výzkum vnitřního hradiska objevil zatím na nádvoří proboštství kostrové pohřebiště z 11. stol. Dosud bylo na poměrně malé ploše odkryto 22 hrobů s kostrami orientovanými Z—V a se zajímavým kamenným obložením. U koster byly většinou nalezeny esovité záušnice typické pro 11. stol. (tab. IX, 6) a v jednom hrobě stříbrný denár z 11. stol. Pohřebiště pokračuje pod klášterní budovu a dále do proboštské zahrady, kde kromě hrobů z 11. stol. jsou hroby starší i mladší (tab. VII, 3). Těsně u zdi byl odkryt dětský hrob s hrozníčkovitými stříbrnými náušnicemi (tab. IX, 1, 4) a mezi hroby z 11. stol. bronzové lité kování keszthelyské (tab. IX, 2), zřejmě ze staršího rozrušeného hrobu. Celkem bylo r. 1954 prozkoumáno v proboštské zahradě 12 kostrových hrobů většinou s kamenným obložením. V některých hrobech byly nalezeny bronzové esovité záušnice a stříbrný denár Otty I. (1061—1087) z pozdního období jeho vlády.

Též o staroslovanských obytných objektech uvnitř hradiska nevíme zatím téměř nic. Při výzkumu pohřebiště na nádvoří proboštství byly zjištěny zbytky ohniště s kamenným obložením. Část slovanského základu domu byl odkryt hned u stěny východního křídla proboštství v zahradě.

Na četné pozůstatky pozdějších staveb narazili jsme na nádvoří i v zahradě proboštství. Jejich výzkum prováděný spolu s výzkumem pohřebiště

může mnoho povědět k stavební historii proboštství a snad i rozřešit velmi závažnou otázku, kdy vznikly klášter a proboštství na Hradišti.[28]

Výzkum vnitřní plochy velkomoravského hradiska je ztěžován tím, že toto hradisko nezaniklo jako mnohá staroslovanská hradiska. Po vybudování protilehlého přemyslovského hradu ztrácelo sice svůj někdejší význam i své vůdčí postavení v kraji, ale žilo dále. Přispělo k tomu bezpochyby bohatě nadané proboštství. Plocha zastavěná proboštstvím a vsí je však pro výzkum velkomoravského hradiska do značné míry ztracena. Zbývá přesto ještě značná nezastavěná plocha, jejíž výzkum, i když značně ztížený, může nakonec podat obraz života na tomto hradisku v době velkomoravské i v pozdějších dobách až do dneška.

Zkušenosti získané výzkumem nám však zároveň ukázaly, že výzkum hradiska nelze provádět isolovaně, nýbrž jako komplexní výzkum v souvislosti s výzkumem staroslovanských sídlišť a pohřebišť v celém kraji.[29] Jen tak bude možno určit funkci a podíl hradisek ve velkomoravské společnosti, neboť tato hradiska nevyrůstala náhodně a nežila osamoceně, nýbrž byla produktem současných hospodářských a společenských poměrů. V těchto hradiscích se opevňovala nastupující vládnoucí vykořisťovatelská třída, odtud byl zahájen dlouhý a složitý proces znevolnění selského lidu.

K těmto a jiným historickým otázkám se vrátím v příštím archeologickém čísle »Sborníku prací filosofické fakulty« v pojednání, které bude pokračováním toho článku, v němž jsem chtěl především alespoň ve stručnosti zveřejnit některé nejdůležitější objevy a výsledky našeho dosavadního výzkumu a zároveň ukázat, že toto hradisko zasluhuje daleko větší pozornosti naší archeologie, než tomu bylo dosud.

Poznámky

[1] Název Hradiště je synonymum jak pro ostroh Hradiště, tak i pro osadu Hradiště. Pro staroslovanské opevnění sídliště používám vždy označení hradisko, nikoli hradiště.

[2] Z nejužívanějších pojmenování starších uvádím: Hradiště sv. Hypolita, Hradiště nad Znojmem, Hradiště u Znojma, Pöltenberg.

[3] Pomineme-li některá falsa, hlásící se do starší doby, máme název Hradiště (castrum Gradisc) doložen k r. 1229 (CDM II, 208) a ves Hradiště (villa Gradizch) k r. 1252 (CDM III, 150). Označení Hradiště se udrželo přes všechnu snahu nahradit je německým pojmenováním Pöltenberg, které na čas vytlačilo pojmenování Hradiště.

[4] Geologický průzkum ostrohu provedl ve spolupráci s archeologickou expedicí dr. J. Vosyka z geologického ústavu přírodovědecké fakulty v Brně.

[5] Geografický průzkum Hradiště provedli ve spolupráci s expedicí dr. M. Stadlerová a dr. M. Macka z přírodovědecké fakulty v Brně.

[6] O tomto hradu podává Schwoy nezaručenou zprávu, že r. 947, kdy mocné maďarské vojsko vpadlo do země, kterou opanovalo, jedině Pöltenberg se šťastně ubránil (Der Topographie von Mähren III, 1794, 222).

[7] G. Wolny, Die Markgrafschaft Mähren, III, 1837, 476.

[8] J. Palliardi, Přehledný výsledek mého letošního bádání archeologického, ČMO VIII (1891), 159; týž, Dra Martina Kříže spis Kůlna a Kostelík, ČMO IX (1892), 71.

[9] J. Palliardi, Přehled prehistorických nálezův, Vlastivěda moravská, Znojemský okres, 1904, 16.

[10] Inventář sbírek Palliardiho je uložen v Moravském museu v Brně.

[11] I. L. Červinka, Slované na Moravě a říše Velkomoravská, Brno 1928, 86.

[12] J. Poulík, Jižní Morava, země dávných Slovanů, Brno 1948—1950, 98.

[13] Stručné zprávy o výzkumech na staroslovanském hradisku ve Znojmě-Hradišti (bez přihlédnutí k početným zprávám v denním tisku) podali: J. Sýkora — K. Boudný, Archeologické výzkumy na staroslovanském hradišti ve Znojmě-Hradišti 1949, Z dávných věků II (1949), 210—213. Ke zprávě je redakcí časopisu pro doplnění přiložen protokolární zápis o komisionální poradě o výzkumu hradiska v roce 1950. K. Boudný — J. Sýkora, Archeologické výzkumy staroslovanského hradiska, Nová skutečnost, 1952, č. 11, str. 8—9, J. Sýkora, Výzkum staroslovanského hradiska ve Znojmě Hradišti, Naše vlast 1954, 165—166.

[14] J. Skutil, Některé dosud blíže neznámé paleolitické nálezy na Moravě, Obzor prehistorický X (1936—1937), 271.

[15] Jedná se o povrchový nález. Čepelka sem mohla být sekundárně přenesena, jako je tomu s jinou aurignackou čepelí, kterou jsem našel roku 1951 na Hradišti při okraji silnice u hostince v hrubém písku, který sem byl dovezen při úpravě silnice odněkud z blízkého okolí.

[16] Nálezy jsou povětšině uloženy v Moravském museu, zčásti též v Jihomoravském museu ve Znojmě.

[17] J. Palliardi, Přehledný výsledek mého letošního bádání archeologického, ČMO VIII (1891), 159.

[18] Nový menší průzkum byl proveden v letošním roce (1955).

[19] J. Palliardi Přehled prehistorických nálezův, Vlastivěda moravská, Znojemský okres, 16.

[20] E. Beninger — H. Freising, Die germanischen Bodenfunde in Mähren, Liberec 1933, 43.

[21] Velkomoravské hradisko Staré Zámky u Líšně má rozlohu vlastního hradiska asi 2 ha. Rozsah předhradí nedovolují dosavadní výzkumy určit ani odhadnout. (K tomu srvn. J. Poulík, Jižní Morava, 99 a d., též mapku na str. 100.)

[22] G. Wolny, l. c., 476 a d.; F. V. Peřinka, Vlastivěda moravská, Znojemský okres, 1904, 236 a d.

[23] I. L. Červinka, Slované na Moravě a říše Velkomoravská, 72.

[24] I. L. Červinka, l. c., 72, a d.

[25] I. L. Červinka, l. c., 72—73; cit. Dr B. Horák, Památky arch. XXIII (1908), 162.

[26] Srvn. J. Poulík, Jižní Morava, 99 a d.

[27] Podle záznamu v inventáři Palliardiho v Moravském museu v Brně.

[28] Již samo zasvěcení hradištského kostela sv. Hypolitu nevylučuje možnost, že tu mohlo dojíti k bavorské misii před misií byzantskou.

[29] Pro potřeby tohoto komplexního výzkumu pracuje se v našem ústavě na soupisu slovanských i ostatních pravěkých památek Znojemska.

ВЕЛИКОМОРАВСКОЕ ГОРОДИЩЕ В ГОРОДЕ ЗНОЙМО-ГРАДИЩЕ В МОРАВИИ

Статья проф. Д-ор Франтишка Калоусека подводит итоги некоторых более знаменательных исследований славянского городища в Знойме-Градище, сделанных в 1949—1954 гг. преисторическим институтом философского факультета университета г. Брно в сотрудничестве с Южноморавским музеем г. Знойма и некоторыми другими институтами г. Брно. Это городище также как и городище Старе Замки около пригорода г. Брно-Лишень являются пока единственными построенными на возвышенности великоморавскими городищами в Моравии, подвергающимися систематическому археологическому исследованию.

Славянское городище в Знойме-Градище в южной Моравии (табл. I) расположено прямо против кремля г. Знойма на могучем гнейсовом скалистом отроге (332 м), названном Городище, находящемся на левом берегу реки Дыи между ее притоками — ручьем Границей и Пивоварным ручьем. В наше время на месте бывшего городища находится населенный пункт, названный Городище, к которому принадлежит собор св. Гипполита, монастырь, государственное сельское хозяйство, сады, виноградники, поля. Значение и характер этого местонахождения выражено уже названием Градище. Градище — это значит укрепленный, загороженный населенный пункт. Отрог, на котором было соору-

жено городище, недоступен с трех сторон. Он открывается лишь на северо-западе в Чешскоморавское плоскогорье, составной частью которого он и является. Стратегическое значение этого городища определялось не только его господствующим положением в этой области, а также тем, что оно находилось в тех же местах, где скрещивались природой обусловленные пути, ведущие в центр Моравии, в Австрию и Чехию.

Уже F. J. Schwoy,[6] а после него G. Wolny[7] указали на Градище (Pöltenberg) как на древнюю крепость, но только J. Palliardi в 90-е годы прошлого века уточнил на основе археологических исследований, что городище было укреплено в гальштатский период, а затем в славянскую эпоху.[8] И. Л. Червинка первый обозначил это городище как великоморавское городище.[11] Кроме этого городищу уделялось лишь небольшое внимание, и сведения о нем были весьма неполные.[12] Только исследования, предпринятие археологической экспедицией университета г. Брно позволили — несмотря на ряд новых сведений и находок — дать первую более полною картину древнего и ранеисторического заселения городища.

Картина славянского заселения пока весьма неясна. Как доказательство заселения городища в период верхнего палеолита приводится находка ориняк-ской пластинки.[14] Также некоторые наши сделанные находки кремневой индустрии можно считать палеолитическими. Заселение городища в неолитическую эпоху несомненно доказано (моравская расписная и так называемая евишовицка керамика) одиночными находками каменных орудий и черепков. С конца неолита вплоть до гальштатского периода пока никаких доказательств заселения городища не существует. В гальштатский период население полей погребальных урн построило здесь укрепленное городище. К этому периоду относятся многочисленные находки керамики, бронзовых предметов, культурные слои, а также могильник с погребальными урнами (сектор Е), открытый в 1950 г., от которого пока можно было сохранить только пять разрушенных могил с трупосожжением (табл. VII, 2). Между городищем населения полей погребальных урн и более поздним славянским городищем нельзя искать никакой внутренней связи. После того, как гальштатское городище было разрушено или покинуто, отрог остался незаселенным в течение более длительного времени. Только лишь в римскую эпоху его времено заселили, о чем свидетельствуют спорадические обломки так называемой римско-варварской керамики и пять могил с трупосожжением, раскопанных И. Паллиарди около амбара государственного сельского хозяйства.[19] Эти могилы чаще всего обозначаются как германские могилы.[20]

Самую знаменательную роль сыграло Градище в славянскую эпоху, особенно в период Великоморавской державы (9 в.), когда оно стало выдающимся областным центром. Тогда на отроге городища была сооружена одна из тех крепостей, о которых с восторгом упоминают немецкие летописи в период защитительной борьбы Великоморавской державы против Восточнонемецкой державы.

Когда славяне заселили отрог, нельзя пока точно сказать, но некоторые находки керамики и металлических предметов (табл. VIII, 2; IX, 2; XI, 2) доказывают, что заселение отрога славянами произошло, может быть, уже в 8 в., но наверно в 9 веке. Кажется, что уже в это время укрепленное городище было построено в результате распада славянского родового общества и нарастания классовых отношений, что городище было построено в тот период, когда распад славянского общества достиг такой степени, что в нем уже преобладают отношения с чертами преимущественно феодальными, в которых однако не отсутствуют также некоторые элементы, присущие рабовладельческому строю. Вот почему систематическое исследование городища имеет большое значение для того, чтобы познакомиться с жизнью этого периода.

Исследование городища в Знойме-Градище очень трудно и сложно, так как более поздним постоянным заселением его с одной стороны многое было уничтожено и разрушено, с другой же стороны обставленные площади препятствуют и затрудняют исследование. Несмотря на все это имеющиеся результаты исследования являются в определенной степени сюрпризом.

После тщательного поверхностного исследования местности городища был путем ряда разведочных щурфов и площадных раскопок в первый раз в глав-

ных очертаниях установлен горизонтальный план великоморавского, сооруженного на возвышенности укрепления (карта), имеющего форму двух больших прилегающих угольников, создавших таким образом два градищных ареала: собственное городище и его переднюю часть. Длина укрепленной площади составляет больше 500 м, а наибольшая ширина около 420 м, площадь около 200 000 м², т. е. 20 га. Таким образом городище в Знойме-Градище принадлежит к самым крупным пока известным возвышенным великоморавским городищам вообще.

Фортификационный вал сохранился заметно только лишь в некоторых местах. По большей части вал был развезен, нивелирован или перекрыт более поздними адаптациями местности. Лучше всего сохранился внешний вал, особенно между шоссе и кладбищем, где до сих пор заметен и внешний ров (табл. II, 1). В этих местах разрушенный вал достигает иногда 5 м высоты, а в базе разрушения 25 м ширины. Часть внутреннего вала сохранилась при крепостной стене, относящейся к позднему средневековью. Самое мощное укрепление было сооружено в направлении открытой местности на северо-западе, где был создан самый могучий вал длиной около 460 м. Исследование этой части укрепления в секторах A, B (табл. III, IV), C (табл. V, VI, 1), H, G (табл. II, 2; VI, 2) принесло ряд новых сведений о конструкции великоморавского укрепления, которое оказалось гораздо сложнее, чем предполагалось по всеобщему мнению до сих пор. Важно также и то сведение, что укрепление служило не только средством обороны, а представляло собою одновременно сложную систему жилых и других объектов.

Частичное представление о системе крепостной конструкции дает схематический рисунок (табл. IV), показывающий результаты исследования внешнего вала в 1951 г. в секторе B. Основной частью этого укрепления был на внешней стороне клиновидный ров (8 м широкий, 3 м глубокий), иногда кропотливо вытесанный в скалистой подкладке. За ровом стояла могучая стена, построенная из глины, упроченная деревянной конструкцией и камнями. К этой стене примыкала связанная с ней срубовая конструкция шириной приблизительно в 3 м, построенная из круглых бревен диаметром в 12—20 см (табл. VI, 1). Продольные стены были связаны с поперечными стенами (с перегородками) перекрытием (карт. 5). Кроме того были также применены массивные колья (карт. 4). Эта срубовая конструкция не была заполнена глиной, как раньше думали. Об этом свидетельствует могучий слой круглых бревен и досок, обнаруженный в нижней части срубов. К основной срубовой конструкции примыкали разные пристройки. Интерес исследования этого городища повышается тем, что здесь были открыты редко сохраненные дерева, на которых можно изучать технику обработки дерев вплоть до мельчайших подробностей. В срубовых объектах и вблизи их нашлись самые разнообразные предметы широкого потребления, как напр. обломки керамики и целые сосуды, остатки глиняных печей, очагов, жернотерки, прясла, разные железные предметы (ножи, пряжки, наконечники стрел, серьги, разные бляшки, предметы из бронзы и др.), костяные предметы (шила, кольца, обломки гребней), стеклянные бусы, железный шлак, многочисленные кости зверей и др. (Образцы, относящиеся к 9 в. и к более позднему времени показаны на табл. VIII—XI). Это инвентарий, находящийся, как правило, в славянских населенных пунктах. После установления этого факта выдвигается ряд важных вопросов, касающихся жизни городища в целом, в частности диференциации населения собственного городища и его передней части, их экономического и общественного положения. Для освещения этих вопросов надо будет вести исследование валов и площади городища в более широком масштабе.

Разрушение великоморавского внешнего вала произошло не естественным путем, а вероятно в борьбе за городище. Это доказывают следы обширного, могучего пожара, который уничтожил деревянные конструкции вала, железные наконечники стрел, найденные в теле вала, а также скелет женщины, обнаруженный в развалинах вала в неестественном положении (табл. VII, 1). Предметы, найденные в сожженном слое вала и у скелета женщины (табл. IX, 5, 7—9), дают возможность отнести разрушение вала к концу 9 или к началу 10 века. После этого внешний вал уже не был восстановлен в своем первоначальном виде. Вторую фазу существования пока не удалось установить ни по

конструкции ни по времени. Вероятным кажется, что спустя более 700 лет (в 1619 г.), во время тридцатилетней войны, вождь сословных войск, Георгий Матыаш Турн, сооружил на руинах вала временное укрепление для своих пушек, которые должны были защищать Городище, занятое им ввиду его замечательного стратегического положения.[22] Доказательством этой современной фазы укрепления являются, между прочим, следы кузовов, употребляемых, как правило, в полевых укреплениях этого времени.

Укрепление городища в других частях пока что устанавливалось только при помощи сонд в небольших размерах так, что о его конструкции нельзя до сих пор точнее высказаться.

Исследование собственной площади ареалов городища также только что началось. В подворье монастыря и в принадлежащем к монастырю саду был открыт могильник. Кроме нескольких разрушенных могил, относящихся к 9—10 векам (табл. IX, 1, 4), были открыты главным образом могилы из 11 в. с каменной обкладкой (табл. VII, 3), с типичными височными кольцами (табл. IX, 6), и монеты из 11 в. (табл. IX, 3). Кажется, что этим могильником нарушены были более древние славянские жилые объекты, о чем свидетельствуют их остатки, обнаруженные при исследовании могильника. Кроме того повсюду вблизи монастыря устанавливаются многочисленные остатки средневековых и более поздних построек, исследование которых может в значительной степени осветить историю строительства монастыря. Жилые срубовые объекты, относящиеся к великоморавскому периоду, с хорошо сохраненными деревами были обнаружены тоже в другой части сада (сектор R), прямо возле каменной крепостной стены.

Исследование городища не проводится изолировано. Оно является составной частью комплексного исследования славянского заселения во всей области. Таким образом исследование даст возможность определить роль великоморавских городищ и их значение в великоморавском обществе, так как эти городища не возникали случайно и не жили изолированно: они были продуктом современных экономических отношений. В этих городищах укреплялся господствующий эксплуататорский слой, здесь начался долгий и сложный процесс закрепощения крестьян. Кроме этой основной функции городища принимали участие в обороне страны против внешнего врага. Археологические вопросы, связанные с имеющимися результатами исследования, будут более подробно освещены автором в очередном археологическом номере Сборника трудов философского факультета г. Брно. Перевела Ш. Моравцова.

DIE BURGWALLANLAGE IN ZNOJMO-HRADIŠTĚ IN MÄHREN

Der Beitrag von Prof. Dr. F. Kalousek bringt einige wichtigere Ergebnisse der Grabung der altslawischen Burgwallanlage in Znojmo-Hradiště, welche das prähistorische Institut der philosophischen Fakultät der Universität Brno in Zusammenarbeit mit einigen anderen wissenschaftlichen Instituten aus Brno und dem Südmährischen Museum in Znojmo in den J. 1949—1954 unternahm. Die genannte Burgwallenlage gehört mit jener in Líšeň-Staré Zámky (bei Brno) zusammen zu den zwei einzigen großmährischen befestigten Höhensiedlungen, die in Mähren zur Zeit systematisch erforscht werden.

Die altslawische Burgwallanlage in Znojmo-Hradiště in Südmähren (Taf. I) liegt direkt gegenüber der Burg von Znojmo auf einer mächtigen, 332 m hohen gneisigen Landzunge, die Hradiště (deutsch Pöltenberg) genannt wird. Dort, wo einst die Burgwallanlage am linken Ufer der Thaya zwischen ihren Zuflüssen, dem Bache »Granica« und dem »Brauhausbach« (Karte) emporragte, befindet sich nun die Ortschaft Hradiště mit der St. Hyppolit Kirche, der Propstei des Kreuzritterordens mit dem roten Stern, zusammen mit dem staatlichen Landgut und mit Gärten, Weinbergen und Feldern. Schon der Flurname »Hradiště« (Burgwallanlage) allein weist auf die Funktion und den Charakter dieses Fundplatzes hin — auf eine befestigte Siedlung.

Die Landzunge von Hradiště ist von 3 Seiten aus unzugänglich: nur gegen NW hin öffnet sie sich in die Hochebene des Böhmisch-Mährischen Hochlandes, dem sie selbst angehört. Die strategische Bedeutung der Burgwallanlage wurde noch

gesteigert durch ihre dominierende Lage in einer Umgebung, wo sich die von Naturbedingungen abhängenden Straßen nach dem mittleren Mähren, Österreich, und Böhmen kreuzten.

Auf Hradiště (Pöltenberg) als eine uralte Festung machten schon F. J. Schwoy[6] und später G. Wolny[7] aufmerksam. In den 90. Jahren des vorigen Jhts. stellten dann die Grabungen J. Palliardi's fest, daß diese Burgwallanlage in der Hallstattzeit und nachher in der slawischen Zeit befestigt worden war.[8] I. L. Červinka bezeichnete sie als erster als eine großmährische Lokalität.[11] Sonst widmete man diesem Fundplatz nur geringe Aufmerksamkeit und begnügte sich hier bloß mit recht unvollständigen Erkenntnissen. Erst die durch die archäologische Expedition der Universität Brno ausgeführten Grabungen bringen — außer mehreren neuen Funden und Beobachtungen — ein klareres Bild der vor- und frühgeschichtlichen Besiedlung dieses Ortes.

Die erstgenannte zeigt sich vorläufig noch in recht unklaren Umrissen. Als ein später altsteinzeitlicher Fund wird eine Aurignacien-Klinge angeführt.[14] Auch manche von unseren Feuersteinindustriefunden kann man als paläolithisch bezeichnen. Klare Belege gibt es für neolithische Besiedlung (mährische bemalte Keramik und die sogenannte Jaispitzer Kultur) in den Einzelfunden von Steinwerkzeugen und Scherben. Aus dem Zeitraum vom Ausgang der Jungsteinzeit bis zur Hallstattzeit besitzen wir vorläufig keinen Fundstoff, der auf eine Besiedlung schließen ließe. In der Hallstattzeit gründete hier die Urnenfelderbevölkerung eine befestigte Niederlassung: aus dieser Zeit rühren zahlreiche keramische Funde, bronzene Gegenstände, Kulturschichten und auch ein im J. 1950 entdecktes Brandgräberfeld (Sektor E), wo vorläufig nur 5 zerstörte Brandgräber (Taf. VII, 2) gerettet werden konnten, her. Es gibt keinen inneren Zusammenhang zwischen dieser und der späteren slawischen Burgwallanlage. Nach dem Untergang oder der Verlassung der erstgenannten blieb die Landzunge auf längere Zeit unbesiedelt. Erst in der römischen Periode scheint sie wieder eine Zeitlang besiedelt gewesen zu sein, wie man aus verstreuten Scherben der sogenannten römisch-barbarischen Keramik und 5 von J. Palliardi bei dem Speicher des heutigen staatlichen Landgutes gegrabenen Brandgräbern schließen kann.[19] Diese Gräber werden am häufigsten den Germanen zugeschrieben.[20]

Die größte Bedeutung hatte Hradiště in der altslawischen Zeit, besonders in der großmährischen Periode (9. Jht.), wo es zum wichtigen Mittelpunkt der ganzen Gegend wurde. Damals entstand auf der Landzunge von Hradiště eine jener mächtigen Festungen, welche die deutschen Chronisten in der Zeit des Kampfes des Ostfränkischen Reiches mit dem Großmährischen Reich mit Bewunderung erwähnen.

Wann die Slawen die Landzunge besiedelt hatten, ist vorläufig nicht mit Bestimmtheit zu sagen. Aber einige keramische und Metallsachenfunde (Taf. VIII, 2; IX, 2; XI, 2) zeigen, daß es spätestens schon im 8., zweifellos aber im 9. Jht. geschehen sein muß. Es scheint, daß damals bereits die befestigte Burgwallanlage gegründet wurde als eine natürliche Folgerung des Zerfalles der altslawischen Gentilverfassung und des Anwachsens der Klassenunterschiede zu einer Zeit, wo die Differentiation der slawischen Gesellschaft schon den Punkt erreicht hat, wo bereits Beziehungen größtenteils feudalen Charakters vorherrschend sind, wo es aber auch nicht an Elementen aus dem Gesellschaftssystem der Sklaverei fehlt. Darum hat auch die systematische Grabung der Burgwallanlagen eine große Bedeutung für die Erkenntnis des Lebens zu jener Zeit.

Die Grabung der Burgwallanlage in Znojmo-Hradiště ist sehr schwierig und kompliziert: einerseits zerstörte und beschädigte hier die spätere dauernde Besiedlung Vieles, anderseits erschweren die verbauten Flächen die Grabung, deren bisherige Ergebnisse aber trotzdem einigermaßen überraschend sind.

Nach sorgfältiger Durchforschung des Fundplatzes stellte man zum erstenmal in den wichtigsten Zügen den Grundriß der großmährischen befestigten Höhensiedlung (Karte) fest, welche aus einer Vorburg und der eigentlichen Burg besteht. Die maximale Länge der befestigten Fläche beträgt mehr als 500 m, ihre maximale Breite cca 420 cm, die Fläche cca 200.000 m², d. h. 20 ha. Die Burgwallanlage in Znojmo-Hradiště gehört, also zu den größten bisher bekannten großmährischen befestigten Höhensiedlungen überhaupt.

Der Wall ist nur an wenigen Stellen deutlicher zu erkennen. Größtenteils war er zerstört oder wurde bei späteren Terrainarbeiten überlagert. Am besten ist der

äußere Wall erhalten, namentlich zwischen der Landstraße und dem Friedhof, wo auch noch der äußere Graben zu sehen ist (Taf. II, 1). Hier erreicht der eingestürzte Wall eine Höhe bis von 5 m, wobei die Breite seiner destruierten Basis bis 25 m beträgt. Ein Stück des inneren Walles erhielt sich bei einer spätmittelalterlichen Schanzmauer. Der cca 460 m lange Teil des äußeren Walles in dem gegen NW offenen Terrain bildete die mächtigste Fortifikation. Ihre Grabung in den Sektoren A, B (Taf. III, IV), C (Taf. V, VI, 1), D, G, H (Taf. II, 2; VI, 2) führte zu einer Reihe neuer Erkenntnisse über die Konstruktion einer großmährischen Befestigung, die sich als viel komplizierter erwies, als man bisher im allgemeinen angenommen hatte. Wichtig ist auch die Feststellung, daß die Fortifikation nicht nur den Verteidigungszwecken diente, sondern auch ein kompliziertes System von Siedlungs- und anderen Objekten bildete.

Das System der Wallkonstruktion ist zum Teil aus der schematischen Zeichnung (Taf. IV) ersichtlich, welche die wichtigeren Ergebnisse der im J. 1951 ausgeführten Grabung des äußeren Walles im Sektor B veranschaulicht. Den Kern dieser Fortifikation bildete von außen her im Wesentlichen ein keilförmiger, 8 m breiter und 3 m tiefer Graben, der stellenweise mühsam in der felsigen Unterlage angelegt worden war. Dahinten stand ein mächtiger Erdwall, verstärkt durch eine Holzkonstruktion und Steine. An diesen Wall schloß sich eine mit ihm verbundene cca 3 m hohe Holzkonstruktion an, ausgeführt in Blockverband aus Rundhölzern (Stärke 12—20 cm) (Taf. VI, 1), wobei die Riegel der Querwände teils aus halbierten, teils aus ganzen Rundhölzern durch Überblattung mit Wettköpfen in die Längswände eingebunden waren (Bilder 5, 4). Das Blockwerk war nicht, wie man früher vermutete, mit Erdreich ausgefüllt: man ersieht es aus einer starken Schicht eingestürzter Rundhölzer und Bohlen am Grund des Blockwerkes. An diese Hauptkonstruktion knüpften dann verschiedene Zubauten an. Als eine Seltenheit unserer Grabung kann man das sehr gut erhaltene Bauholz betrachten, an dem man selbst die kleinsten technischen Details der Holzbearbeitung beobachten kann. In den Blockbauten und ihrer Nähe fand man die verschiedensten Gebrauchsgegenstände: Scherben und ganze Gefäße, Überreste von Tonöfen, Herden und Fragmente von Lehmbeschlag, Mahlsteine, Spinnwirteln, verschiedene Gegenstände aus Eisen (Messer, Schnallen, Pfeilspitzen, Sichel, verschiedene Beschläge u. ä.) und Bein (Pfrieme, Ringe, Kammbruchstück), Glasperlen, Eisenschlacken, zahlreiche Tierknochen u. ä. (Materialproben aus dieser und späterer Zeit Taf. VIII—XI). Es ist das übliche Inventar slawischer Siedlungen. Diese Feststellung stellt uns vor eine Reihe wichtiger Fragen, die sich auf das Leben in der Burgwallanlage in jeder Hinsicht beziehen, namentlich auf die Differentiation der Bewohner der eigentlichen Burg und der Vorburg und auf ihre wirtschaftliche und soziale Stellung. Die Beantwortung dieser Fragen fordert eine im größeren Ausmaß unternommene Grabung der Wälle und der Siedlungsfläche.

Die Destruktion des äußeren großmährischen Walles erfolgte nicht auf natürliche Art, sondern wahrscheinlich im Kampfe um die Burgwallanlage. Dies ist aus den Spuren eines weit ausgebreiteten Brandes zu schließen, dem die hölzerne Wallkonstruktion zum Opfer fiel und der die im Wallkörper verstreuten Pfeilspitzen und auch ein Frauenskelett beschädigte: das letztgenannte wurde in den eingestürzten Wallschichten in einer unnatürlichen Lage gefunden (Taf. VII, 1). Die Gegenstände, die sich in den Brandschichten des Walles als auch bei dem Frauenskelett befanden (Taf. IX. 5, 7—9), erlauben uns die Zerstörung des großmährischen Walles in das Ende des 9. oder in den Beginn des 10. Jhts. anzusetzen. Der äußere Wall wurde nachher nicht mehr in der ursprünglichen Form wiederhergestellt. Vorläufig wurde weder die Konstruktion, noch die Datierung seiner zweiten Fasis genauer festgestellt. Es ist aber wahrscheinlich, daß nach mehr als 700 Jahren, zur Zeit des Dreißigjährigen Krieges (im J. 1619) der Befehlshaber des Heeres der aufständischen Stände, Heinrich Matthias Thurn, auf den Trümmern des slawischen Burgwalles eine provisorische Befestigung seiner Artillerie gründete um Hradiště zu schützen, das er seiner vorzüglichen strategischen Lage wegen besetzt hatte.[22] Auf diese neuzeitliche Fasis der Befestigung weisen außer Anderem Spuren von Flechtwerk hin, das bei den Schanzarbeiten der damaligen Zeit häufig Verwendung fand.

Andere Abschnitte der Befestigung der Burgwallanlage wurden bisher nur durch kleine Suchgrabungen verfolgt, so daß darüber vorläufig nichts Bestimmteres zu sagen ist.

Auch die Grabung des eigentlichen burgwallzeitlichen Siedlungsareals nimmt erst ihren Anfang. Im Hofraum und Garten der Propstei entdeckte man ein Gräberfeld. Einige zerstörte Gräber aus dem 9.—10. Jht. ausgenommen (Taf. IX. 1, 4) stellte man hier hauptsächlich Gräber mit Steinpackungen aus dem 11. Jht. fest (Taf. VIII, 3), in denen die typischen S-förmigen Schläfenringe (Taf. IX. 6) und Münzen des 11. Jhts. (Taf. IX, 3) vorgefunden wurden. Es scheint, daß durch dieses Gräberfeld ältere altslawische Siedlungsobjekte zerstört worden waren, deren Überreste bei der Durchforschung des Friedhofes vorkamen. Außerdem stößt man überal in der Nähe der Propstei auf zahlreiche Überreste mittelalterlicher und rezenter Bauten, deren Grabung Wesentliches zur Geschichte der Bauänderungen der Propstei beitragen könnte. Großmährische Blockhäuser mit gut erhaltenem Bauholz wurden auch in einem Teil des Propstgartens (Sektor R) dicht an der steinernen Schanzmauer festgestellt.

Die Burgwallforschung in Hradiště stellt keine isolierte Aktion dar, sondern wird von einer komplexen Durchforschung der altslawischen Besiedlung in der ganzen Umgebung begleitet. Dies wird es auch ermöglichen die Funktion der großmährischen Burgwallanlagen und ihre Rolle in der großmährischen Gesellschaft zu bestimmen, da ihre Gründung nicht zufällig und ihr Leben nicht isoliert war: sie waren eine Frucht der wirtschaftlichen und sozialen Verhältnisse ihrer Zeit. Diese Burgwälle schützten die herrschende Ausbeuterklasse, von hieraus ging der lange und komplizierte Prozeß hervor, der das Bauerntum zu Leibeigenen machte. Außer dieser grundlegenden Funktion beteiligten sich die Burgwallanlagen natürlich auch an der Verteidigung des Landes gegen äußere Feinde. Archäologisch-historische Fragen, die mit den Ergebnissen der obigen Grabung zusammenhängen, werden von dem Verfasser in der nächsten archäologischen Nummer dieser Zeitschrift näher erörtert werden.

Übersetzt von Dr. V. Hochmanová.